

Міністерство освіти й науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Урсу Н. О.
«___» _____ 2018 р.

Дипломна робота магістра
з теми: «ОБРАЗИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ
РІЗНОФАКТУРНИХ ОБСЯГОВО-ПРОСТОРОВИХ КОМПОЗИЦІЙ»

Виконала:
студентка 2 курсу,
DPM1-M18 групи,
спеціальності
023 Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація
(декоративно-прикладне мистецтво)
Баєва Єлизавета Едуардівна

Керівник: Підгурний Іван Станіславович,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри ОДПМ та РТМ

Рецензент: Кліщ Оксана Андріївна,
кандидат архітектури,
старший викладач
кафедри ОДПМ та РТМ

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 БІБЛІОГРАФІЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА	8
1.1 Аналіз джерел про обсягово-просторові форми з різнофактурних матеріалів.....	8
1.2 Дослідження образів слов'янської міфології.....	13
Висновки до розділу	20
РОЗДІЛ 2 ПАНТЕОН СЛОВ'ЯНСЬКИХ БОГІВ. ІКОНОГРАФІЯ.	21
2.1 Персонажі нижчої давньослов'янської міфології – істоти та духи.....	21
2.2 Вищі божества. Проблема трактування образів.....	30
2.3 Варіанти зображення божеств та пов'язані з ними сакральні символи.....	39
Висновки до розділу	47
РОЗДІЛ 3 МАТЕРІАЛИ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРИЙОМИ ВИГОТОВЛЕННЯ ОБ'ЄМНИХ КОМПОЗИЦІЙ	49
3.1 Глина, гіпс, пластилін. Використання у якості основи чи моделі для виготовлення обсягово-просторової композиції.....	49
3.2 Папір: історія, застосування для створення об'ємних форм. Пап'є-маше та технологія його виконання в матеріалі.....	57
3.3 Національні риси бісерного мистецтва та можливості його застосування для створення додаткової фактури виробу.....	67
Висновки до розділу	74
РОЗДІЛ 4 КОМПОЗИЦІЙНА ТЕОРІЯ. СПЕЦИФІКА ВТІЛЕННЯ ОБСЯГОВО-ПРОСТОРОВИХ КОМПОЗИЦІЙ НА ПРАКТИЦІ	75
4.1 Базові відомості композиційної теорії, необхідні для створення обсягово-просторової композиції.....	75
4.2 Процес виготовлення серії настінного декору у вигляді п'яти	

масок із зображенням богів слов'янської міфології.....	84
Висновки до розділу	93
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження слов'янської міфології надзвичайно важливе у теперішній час, адже сучасна культура несе у собі значний пласт художніх мотивів, вірувань та уявлень, що дійшли до нас ще з дохристиянських часів. Серед усіх типів світоглядів найпершим в умовах первісного суспільства формувався саме міфологічний, тож, його можна вважати фундаментом для подальшого духовного розвитку соціуму. Цей вплив можна прослідкувати на прикладі деяких існуючих і досі народних звичаїв, прикмет та забобонів. Мало хто зараз скаже, чому першим в новий дім потрібно запускати kota, чи чому не можна передавати щось через поріг, але цього продовжують дотримуватись навіть через багато століть від його виникнення.

Сьогодні існує досить неоднозначне ставлення до давньої міфології, яку ще називають «язичницькою» на християнський манер. Це пояснюється, насамперед, характером релігійних уявлень сучасних людей. Зокрема, на теренах нашої держави домінуючим залишається християнство, що від самої своєї появи викорінювало язичницьку традицію та знищувало культові пам'ятки. Тож, деякі його послідовники вкрай ворожі до міфологічних уявлень наших пращурів. Поряд з цим, існує й абсолютно протилежна думка, що істинною релігією наших земель є дохристиянська, тому її потрібно відроджувати. Окрім того, міфи та їх матеріальне втілення у предметах культу та побуту приваблюють діячів мистецтва, які знаходять в цьому натхнення та зразок для наслідування. В будь-якому разі, не зважаючи на ставлення окремих людей, правда залишається в тому, що слов'янське язичництво однозначно необхідно вивчати у якості важливого культурного феномену.

Серед дослідників, що вивчали питання походження, розвитку та культурного спадку давньослов'янських народностей, а також, їх міфологічні уявлення зокрема, варто зазначити Б. Рибаківа, В. Алексєєва, П. Третьякова, Й. Іванова, І. Среднєвського, М. Костомарова, І. Огієнка та багатьох інших.

У рамках теми дослідження буде здійснена розробка та виготовлення комплекту різнофактурних обсягово-просторових композицій у вигляді масок на основі образів слов'янської міфології. Особливістю композицій стане застосування технології пап'є-маше, виготовленого по попередньо зліпленій пластиліновій моделі, з подальшим шпаклюванням виробу для отримання досконалішої форми та створення фактур. Фінальне декорування має здійснюватись методом тонування акриловими фарбами.

Об'єкт – технологічні особливості створення різнофактурних обсягово-просторових композицій.

Предмет – міфологічні образи як відображення світогляду давніх слов'ян.

Мета – з'ясувати первинні архетипи символічних форм слов'янської міфології та їх місце в розвитку культури й мистецтва; визначити технологічну специфіку створення об'ємних просторових композицій з різнофактурними поверхнями.

Завдання дослідження:

- Дослідити джерела з тематики обсягово-просторових форм з різнофактурних матеріалів;
- Проаналізувати дослідження образів слов'янської міфології;
- Розглянути пантеон богів в контексті міфології давніх слов'ян;
- Ознайомитись із слов'янською язичницькою скульптурою та іншими зображеннями богів;
- Визначити особливості символіки та орнаментики слов'янського мистецтва дохристиянського періоду;
- Охарактеризувати різнофактурні композиції;
- Описати національні риси бісерного мистецтва;
- Розглянути історію, застосування, технологію виготовлення пап'є-маше;
- Ознайомитись із композиційними правилами та засобами, знання

яких необхідне для створення предмету мистецтва;

- На основі отриманих знань здійснити розробку різнофактурних обсягово-просторових композицій з використанням образів слов'янської міфології.

Методи дослідження. Під час виконання цієї роботи були використані загальнонаукові методи досліджень, а саме: історичний, термінологічний, фактологічний, системний, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення.

За допомогою історичного методу досліджувалось формування та розвиток окремих технологій, що можуть бути застосовані при виготовленні різнофактурних обсягово-просторових композицій, а також давніх міфологічних уявлень слов'янських народів. Термінологічний принцип застосовувався для вивчення походження термінів, характерних для конкретного дослідження, а також визначення їх дефініцій. За допомогою фактологічного методу збирався та вивчався візуальний матеріал стосовно теми роботи. Системний метод використаний для розгляду досліджуваних об'єктів комплексно як системи взаємопов'язаних елементів. Аналіз, синтез, порівняння та абстрагування використовувались при роботі з інформацією, отриманою із джерел дослідження. Метод узагальнення був необхідний для формулювання висновків.

Також був використаний спеціальний метод дослідження – метод мистецтвознавчого аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає у відсутності попередніх комплексних досліджень на подібну тематику. Наявні окремо: ґрунтовні дослідження проблем слов'янської міфології та культури; праці з тематики різних матеріалів, придатних для виготовлення з них обсягово-просторових композицій; праці з тематики різних матеріалів, придатних для оздоблення виробів та надання ними додаткових фактур; дослідження методів та прийомів створення об'ємних форм та композицій; посібники із загальної теорії композиції. Однак, поряд із всім цим, досліджень, що були б

спрямовані на опрацювання та об'єднання усієї цієї інформації в одній праці для подальшого її використання у практичній діяльності, досі немає.

Весь опрацьований та структурований теоретичний матеріал дозволяє удосконалити методику розробки та виготовлення різнофактурних обсягово-просторових композицій на основі образів слов'янської міфології, що забезпечить більш продуктивну роботу над створенням кінцевого результату, відповідного початковому завданню.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження образів слов'янської міфології створять теоретичне підґрунття для формування концепцій тематичних художніх композицій на основі відомостей про характерну символіку, специфіку, вигляд конкретного образу. Озайомлення з різнофактурними обсягово-просторовими композиціями в цілому, та з особливостями матеріалів, що можуть бути застосовані для їх виготовлення, дозволять розширити уявлення про технології роботи з цими матеріалами. Це сприятиме розвитку та закріпленню практичних навичок у цій сфері та втіленню в матеріальному вигляді попередньої ідеї.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були оприлюднені в Збірнику наукових праць студентів і магістрів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип. XII. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2019. С. 19-23.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу; чотирьох розділів, що поділені на: у першому та четвертому – по два підрозділи, в другому та третьому – по три підрозділи; висновків; списку використаних джерел; додатків. Повний обсяг роботи становить: 93 сторінки основного тексту, 70 позицій списку використаних джерел, 5 додатків.

Практична частина. Представлена різнофактурними обсягово-просторовими композиціями у вигляді п'яти масок, що зображають божеств слов'янської міфології.

ВИСНОВКИ

Для отримання у повному обсязі усієї необхідної для дослідження інформації ми досліджували кілька категорій джерел, що містили знання з різних сфер. Конкретніше – кілька категорій джерел, пов'язаних з образами слов'янської міфології (окремі дослідження давньослов'янської культури та міфології; енциклопедичні словники з цієї тематики; дослідження сакральних символік, дослідження храмів та ідолів); кілька категорій джерел, що стосуються матеріалів, які можуть застосовуватись у процесі виготовлення різнофактурних обсягово-просторових композицій та методів роботи з ними (глина та кераміка; ліплення об'ємних форм із м'яких матеріалів; гіпс, папір та виготовлення з нього об'ємних конструкцій; пап'є-маше; бісер); а також джерела, що містять базові відомості композиційної теорії, кольорознавства та особливості їх застосування у створенні обсягово-просторових композицій.

Інформація про слов'янську міфологію, що оглядалась авторами аналізованих нами джерел, могла бути отримана такими шляхами: середньовічні хроніки, написані сторонніми спостерігачами та слов'янськими авторами; твори візантійських письменників й істориків; фольклорні та етнографічні зібрання; власне фольклор; археологічні відкриття; етнографічні матеріали, що містять опис різноманітних обрядів тощо.

У рамках різних праць з тематики слов'янської міфології може траплятись малодостовірна інформація, а також усілякі фальсифікації та відверті вигадки, особливо в середовищі неоязичників, що пояснюється загальною складністю дослідження цієї теми та недосконалістю знань про язичницьку віру в цілому. Однак, не зважаючи на можливу помилковість образів божеств, вони міцно закріпились в сучасній культурі та масовій свідомості, тому все одно варті огляду та можуть вважатись варіаціями на тему міфології.

Враховуючи функції міфологічних персонажів, характер їх суспільних зв'язків, ступінь персоналізації тощо, можна поділити їх на три рівні: вищий,

середній та нижчий. У свою чергу, персонажів нижчої міфології можна поділити на два великі типи – природних духів, та духів жител.

Серед найбільш відомих істот нижчого та середнього рівня, образи яких ми схарактеризували в ході дослідження: Русалка, Мавка, Полудениця, Північниця, Мара, Нави, Водяник, Болотяник, Лісовик, Домовик, Кікімора, Вій, Упир, Вовкулака, Відьма, Берегиня, Доля й Недоля, Алконост, Сирин та Гамаюн.

Більшість найвідоміших божеств східнослов'янської міфології: Перун, Мокоша, Симаргл, Стрибог, Велес, Рід та Рожаниці, Сварог, Хорс, Дажбог, Ярило. У рамках дослідження ми надали їм короткі характеристики, опираючись на найбільш популярні теорії. Також ми описали деякі атрибути, притаманні тому чи іншому божеству, та розглянули варіанти вигляду ідолів – основного виду матеріального зображення богів, що призначались для поклоніння.

Для найбільш ефективного процесу роботи над проектами обсягово-просторових виробів, що мали уособлювати образи слов'янських божеств, нами було опрацьовано різноманітну літературу з тематики композиційної теорії та кольорознавства.

У ході дослідження ми визначили основне завдання композиційної побудови: створення гармонійного, художньо-виразного образу, забезпечення цілісності та єдності загального рішення, та схарактеризували способи його досягнення. Зазначили загальні композиційні принципи та категорії, знання яких необхідне для професійної образотворчої діяльності. Описали спеціальні прийоми й засоби побудови об'ємних композицій. Визначили основні принципи композиційно-художнього формоутворення, яких необхідно дотримуватись під час створення обсягово-просторових композицій.

Враховуючи всі отримані в ході дослідження знання, ми розробили методику поетапного виконання серії декоративних масок з пап'є-маше. Після чого втілили це на в матеріалі, успішно завершивши дослідження

підтвердженням можливості застосування цих теоретичних знань на практиці.

Отже, виходячи з вищесказаного, ми досягли визначеної мети у своєму дослідженні, а саме – з'ясували первинні архетипи символічних форм слов'янської міфології та їх місце в розвитку культури й мистецтва, та визначили технологічну специфіку створення об'ємних просторових композицій з різнофактурними поверхнями.

Задля реалізації мети ми успішно виконали усі поставлені перед нами завдання дослідження. Ми дослідили джерела з тематики обсягово-просторових форм з різнофактурних матеріалів; проаналізувати дослідження образів слов'янської міфології; розглянули пантеон богів в контексті міфології давніх слов'ян; ознайомились зі слов'янською язичницькою скульптурою та іншими зображеннями богів; визначили особливості символіки та орнаментики слов'янського мистецтва дохристиянського періоду; схарактеризували різнофактурні композиції; описали національні риси бісерного мистецтва; розглянули історію, застосування й технологію виготовлення пап'є-маше; ознайомились із композиційними правилами та засобами, знання яких необхідне для створення предмету мистецтва. Врешті, на основі отриманих знань ми здійснили розробку різнофактурних обсягово-просторових композицій з використанням образів слов'янської міфології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
2. Огієнко І. І. Дохристиянські вірування українського народу. Київ : АТ «Обереги», 1992. 424 с.
3. Рогатін В. М. Модифікації язичництва в сучасному неоязичництві. *Історичний архів*. 2012. № 9. С. 169-174.
4. Федорчук О. С. Бісер у декорі традиційного одягу українців (питання типології). *Народознавчі зошити*. 2012. №3 (105). С. 452-468.
5. Анисов Л. М. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Москва : Эллис Лак, 1995. 416 с.
6. Аничков Е. В. Язычество и древняя Русь. Санкт-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1914. 386 с.
7. Асов А. И. Боги славян и рождение Руси. Москва : Вече, 2008. 384 с.
8. Бейкер А. Цветы из бисера. Москва : Кристина и Ко, 2007. 124 с.
9. Берегова О. Символы славян. Москва – Санкт-Петербург : Диля, 2016. 432 с.
10. Бісер в етнічних украшениях Африки. *Мир вокруг* : веб-сайт. URL: http://olga-mir.blogspot.com/2012/02/blog-post_18.html (дата звернення: 21.03.2019).
11. Бісер и мескалин. *Livejournal* : веб-сайт. URL: <https://edwina280397.livejournal.com/32565.html> (дата звернення: 21.03.2019).
12. Бройдо Д. Руководство по гипсовой формовке художественной скульптуры. Москва – Ленинград: Искусство, 1949. 396 с.
13. Буббико Дж., Крус Х. Керамика. Москва : Ниолла-пресс, 2009. 128 с.
14. Волкотруб И. Т. Основы художественного конструирования. Учебник. Киев : Выща школа, 1988. 191 с.
15. Гаврилов Д. А., Наговицын А. Е. Боги славян. Язычество. Традиция. Москва : Рефл-Бук, 2002. 464 с.

16. Голубева О. Л. Основы композиции. Москва : Искусство, 2004. 120 с.
17. Греков Б. Д., Артамонов М. И. История культуры Древней Руси. Москва – Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1951. 485 с.
18. Динцес Л. А. Дохристианские храмы Руси. *Советская Этнография*. 1947. № 2. С. 67-94.
19. Дудко Д. М. Матерь Лада. Божественное родословие славян. Языческий пантеон. Москва : Эксмо, 2004. 432 с.
20. Эткин Дж. Керамика для начинающих. Москва : Арт-родник, 2006. 128 с.
21. Зайцева Н. К. Искусство бисероплетения. Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2007. 175 с.
22. Как сделать мозаику Уичоль? Мастер класс. *Необычная мозаика* : веб-сайт. URL: http://mosaic-hobby.blogspot.com/2012/03/blog-post_08.html (дата звернения: 09.03.2019).
23. Калмыкова Н. В., Максимова И. А. Макетирование из бумаги и картона. Москва : Книжный дом «Университет», 2000. 80 с.
24. Карпов А. В. Язычество, христианство, двоеверие. Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. 184 с.
25. Климович К. К. Во власти символов. Москва – Рязань : Русская Правда, 2008. 160 с.
26. Колчин Т. И., Макарова Б. А. Древняя Русь. Быт и культура. Москва : Наука, 1997. 368 с.
27. Колье-воротник из бисера «Сарагуро» своими руками. *Магия бисера* : веб-сайт. URL: <http://bestbiser.com/mk-2/kolie/kole-vorotnik-iz-bisera-saraguro-svoimi-rukami> (дата звернения: 22.03.2019).
28. Кочетова С. М. Фарфор и бумага в искусстве Китая. Москва – Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1956. 91 с.
29. Лантери Э. Лепка. Москва : В. Шевчук, 2006. 336 с.

30. Левкиевская Е. Е. Мифы русского народа. Москва : ООО «Издательство Астрель», 2000. 538 с.
31. Ломов С. П., Аманжолов С. А. Цветоведение. Учебное пособие для вузов (Изобразительное искусство). Москва : ВЛАДОС, 2015. 144 с.
32. Лопусова-Томская Н. Кукла из папье-маше. Москва : ООО «Дизайн Кора», 2007. 64 с.
33. Люневильская вышивка: секреты мастерства. *Мир вышивки* : веб-сайт. URL: <https://blog.mirkrestikom.ru/ljunevilskaja-vyshivka-sekrety-masterstva/> (дата звернения: 21.03.2019).
34. Миклашевский А. И. Технология художественной керамики. Ленинград : Издательство литературы по строительству, 1971. 304 с.
35. Нидерле Л. Славянские древности. Москва : Алетейа, 2000. 592 с.
36. Никитина Н. П. Цветоведение. Колористика в композиции. Екатеринбург : Изд. Уральского университета, 2015. 88 с.
37. Оберег Квадрат Сварога (Звезда Сварога). *Славяне* : веб-сайт. URL: <https://славяне.сайт/kvadrat-svaroga> (дата звернения: 01.12.2019).
38. Паранюшкин Р. В. Композиция. Теория и практика изобразительного искусства. Ростов на Дону : Феникс, 2005. 79 с.
39. Пейнтер Л. Квиллинг, декупаж, папье-маше, декор и прочие чудеса из бумаги. Москва : Астрель, 2012. 256 с.
40. Перунов знак Громовик. *Славяне* : веб-сайт. URL: <https://славяне.сайт/perunov-znak/> (дата звернения: 01.12.2019).
41. Платов А. В., Таранов Н. Н. Руны славян и глаголица. Москва : Вече, 2010. 368 с.
42. Рос Д. Керамика. Москва : АСТ-пресс, 2003. 144 с.
43. Русанова И. П., Тимощук Б. А. Языческие святилища древних славян. Москва : Ладога-100, 2007. 304 с.
44. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. Москва : Академический проект, 2013. 806 с.

45. Савиных В. П. Умельцу о поделочных материалах. Минск : Полымя, 1997. 320 с.
46. Серова В. В., Серов В. Ю. Объемные игрушки из бумаги. Модульное оригами. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 96 с.
47. Серяков М. Л. Богини славянского мира. Москва : Вече, 2014. 416 с.
48. Серяков М. Л. Дажьбог, прародитель славян. Москва : Вече, 2012. 480 с.
49. Серяков М. Л. Сварог. Москва : Яуза, Эксмо, 2004. 688 с.
50. Символ Велеса. *Славяне* : веб-сайт. URL: <https://славяне.сайт/simvol-velesa/> (дата звернения: 01.12.2019).
51. Символ Знак Дажьбога – Прямой крест. *Славяне* : веб-сайт. URL: <https://славяне.сайт/znak-dazhdboga/> (дата звернения: 01.12.2019).
52. Славянские символы и значение традиционной славянской символики. *Славяне* : веб-сайт. URL: <https://славяне.сайт/slavyanskie-simvoly-2/> (дата звернения: 01.12.2019).
53. Соколов В. Н. Лепка фигуры. Москва : Изд. Академии художеств СССР, 1962. 140 с.
54. Сосунов Н. Н. Изготовление бутафории. Москва : Искусство, 1959. 96 с.
55. Средневский И. И. Святилища и обряды языческого богослужения. Харьков : Университетская типография, 1846. 108 с.
56. Тимченко Э. А. Энциклопедия бисерного рукоделия. Смоленск : Русич, 2007. 224 с.
57. Толстая С. М. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Москва : Международные отношения, 2002. 512 с.
58. Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. 624 с.

59. Устин В. Б. Композиция в дизайне. Методические основы композиционно-художественного формообразования в дизайнерском творчестве : учебное пособие. Москва : Астрель, 2007. 239 с.

60. Фапицын А. С. Божества древних славян. Санкт-Петербург : Типография Э. Аригольда, 1884. 331 с.

61. Федотов Г. Я. Глина и керамика. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. 160 с.

62. Хессенберг К. Скульптура для начинающих. Москва : Арт-родник, 2006. 128 с.

63. Чиотти Д. Бисер/Пер. с итал. Москва : Ниола 21-й век, 2002. 160 с.

64. Чудинов В. А. Священные камни и языческие храмы славян. Москва : Фаир-Пресс, 2004. 624 с.

65. Шапарова Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии. Москва : Астрель, 2001. 624 с.

66. Шеппинг Д. О. Мифы славянского язычества. Екатеринбург : У-Фактория, 2008. 301 с.

67. Щеглова О. Оригами. Волшебный мир бумаги. Новая книга оригами. Москва : Рипол Классик, 2007. 224 с.

68. Arte huichol: símbolos y significado místico sobre experiencias con peyote. *Neomexicanismos* : веб-сайт. URL: <http://neomexicanismos.com/arte-mexicano/arte-huichol-peyote-significado-iconografia-colores-chaquira/> (дата звернення: 09.12.2019).

69. La historia detrás del casco de Darth Vader huichol. *Neomexicanismos* : веб-сайт. URL: <http://neomexicanismos.com/cultura-mexico/alvaro-ortiz-lopez-puwari-arte-huichol-creador-casco-de-darth-vader-wixarika/amp/> (дата звернення: 09.12.2019).

70. History of Papier Mache. *Papier mache* : веб-сайт. URL: <http://www.papiermache.co.uk/articles/history-of-papier-mache/> (дата звернення: 06.12.2019).